

## A magyar istálló (ól) eredetéhez.

A jószág teleltetésével korábban, tudjuk, nem sokat törődtek. A leírások szerint a rideg marha a szabad legelőn, fedetlen kerítésekben, rúdkarámokban (török szó), aklokban (szláv szó), húzta ki a telet, s bizonyára csupán a kényesebb jószágnak jutott hevenyészett fedél, vagy trágyából, galyakból, gazból stb. rakott védőfal.<sup>1</sup> Nagyjában így van, az elmaradt keleti népeknél ma is. Elég ha csupán az *Ethn.-Értesítő* 1901. évf.-ra hivatkozunk, ahol az „asztracháni kirgiz pásztorlakások“ vannak bemutatva igen tanulságos képek kíséretében.

A kirgiz képeken azt látjuk, hogy a szabad legelőn, a gazda sátraiktól távol, a dombos helyen felállított karámok egyik sarkában védett hely is van, egy ágafák tartotta, szénával meghányt lapos tető. Nyáron a pásztor fekszik alája, télen meg, amikor a domb oldalába vájt putriba költözik be, a kényesebb jószág heverője lesz.

Jól ismerjük ezt a lábakon álló egyszerű készüléket (mely különben Keleten mindenütt megvan) mink is, mégpedig nemcsak ebben a kezdetleges és *mezei* formájában, hanem mint gondosabb és *udvarbeli* épületet is, egészen a téglából rakott majorsági *marha állások*-ig.

Ez a kirgiz tető, vagy a magyar állás, amint látjuk, nem más, mint védőépület az időjárás ellen, tehát a későbbi falas fedeles ól, v. istálló kezdetleges formája.

De mielőtt ezt tárgyilag igazolni próbálnánk, térjünk vissza a hivatkozott cikk 9. ábrájára, éppen egy hasonló analógia bemutatását céljából.

A kép egy hársgyékényből készült, cövekekkel a földhöz erősített, rézsütös, egyszárnyú „védőtetőt“ ábrázol. Ezt ott állítják fel a kirgiz pásztorok, „ahol a karámokban más védőalkotmány nincs“, s a zivatar elől alája bújnak. Ilyen alakú primitív készülék, mint szélfogó, v. vihártető, hevenyészett fe-

<sup>1</sup> L. Györffy: „A nagykún tanya“, *Ethn.-Ért.* 1910, ahol az itt kifejtendő gondolat érintve van.

nyögalyakból rakva, pld. az ugor vadászok közt (vogulok, osztjások, zürjének), talán ma is használatos. Rokon vele a mi alföldi vessző pásztorenyhelyünk és nádszárnyékunk.

Tudjuk aztán, hogy ebből az egyszárnyú formából lett lassan-lassan a kétszárnyú forma, mely alakilag nem más, mint az ú. n. nyerges tető. Ha azt a földre helyezük és egyik nyílását berekesztjük, előttünk áll kezdetleges csőszkunyhónk egyik fajtája, amelyik viszont megfelel az ú. n. „tetőház-hajlék“ kezdetleges formájának. Ebbe a hajléktípusba tartoznak nálunk az allöldi *juhhodályok* (török szó), német földön a juhhodályokból fejlődött hatalmas alsószász házak, melyeknek jóval nagyobbik fele istálló és még egy sereg más, ókori és mai európai épületfajta.

Ezeknek eredetileg nem volt falazatuk, hanem csupán egy kis védőtöltésük (még ma is gyakran trágyából rakva), ami a tetővel borított talaj mélyebbre ásásából és annak gerendával való körülpárnázásából telt ki. Mert ez a hajlékforma a hidegebb égtájak találmánya, ahol a lakás, v. istálló földbemélyesztését a zordon klíma egyenesen megkövetelte. Ez a *töltés* volt tehát, ebben az esetben a *fal* kezdete, melyet idővel mind magasabbra emeltek. A kunyhóknak — földházaknak, hodályoknak és csűröknek — pajtáknek ma is sok helyen (nálunk is), egészen törpe falaik vannak, vagyis tetőzetük majdnem a földig ér. Tipikus „tetőépületek“ tehát.

Amint e vázlatból látjuk, a legkezdetlegesebb egysíkú *részüts tető*ből idők folytán hajlék lesz, mégpedig *ház* is, *istálló* is. A fejlődés ebben az esetben *alulról fölfelé* haladó irányban, a fal nagyobbítása, vagy másszóval a tető mind magasabbra emelése által ment végbe. Pusztá tetőhajlék eredetüket azzal is elárulják az ilyen épületek, hogy mennyezetük nincs. *Földszintes hajlékok*.

Ugyanígy lehetséges már most a *vízszintes* tetőből, vagy *állásból* is hajlék.

A cölöpökre rakott lapostető, v. *állás* egészen más építögondolatot képvisel, mint a részüts tető. A fedél ebben az esetben a tartó dúcok segélyével már kezdetől fogva a talaj fölé van emelve. Eredetileg ez is egyszerű tetőhajlék tehát, de szelölősebb amannál — olyan mint rokona, a vásári ponyvasátor — egy melegebb és szárazabb délszaki klíma szülötte . . . . . persze a történelemelőtti időkben, s alkalmasint Délázsziában. Közvetlen leszármazottai a cölöpökre épített, prehistorikus és mai házak és egyéb épületek, pld. a lábakon álló éléskamrák (nálunk hombárok), a szénatartók stb., természetesen csupán olyan.



Kirgiz pászorállás Asztrachán mellől. (Ért. 1901.)

értelemben, hogy ezek a zárt helyiségek nem egyenesen a lapos tetőből keletkeznek, hanem arra, az előbbihez hasonló meredek fedelet építenek. Mennyezetük természetesen van. *Emeletes épületek* tehát.

Legprimitívebb ilyen időleges lakás pld. a *csardak* (perzsatorök szó), a török világbeli cölöpös órálló (a Balkánon itt-ott pásztorvigyázó), mely a nagyorosz, ú. n. emeletes házban, eredeti jellegének megfelelően, a cölöpökre épített lakóház *padlását* jelenti. Egyszóval, a fenti megszorítással, a nyílt állásból is származhat zárt épület.

De nemcsak ilyenformán keletkeznek az állásból épületek, hanem úgy is, hogy a fedelet nem bántják, tehát az továbbra is vízszintes, lapos tető marad, hanem helyette a cölöpöket fogják körül, kezdetben csak alul, majd mind magasabban, kerítéssel vagy falazattal. Szerintünk így jött létre a magyar *ól*, v. *istálló*, az említett kirgíz álláshoz hasonló magyar állásból.

A megindulás menetét, ill. annak már előrehaladottabb stádiumát kézzelfoghatóan illusztrálja *Kovách Aladár* gondos leírása és képanyaga a mai napig ránk maradt Tolna—Sárközi *fészerekről*. (*Ért.* 1912: „Kezdetleges épületek Tolna vármegyében“).

A Sárközi falvakban, amikor a terjedelmes rétségek még fennállottak, s az állattartás még fontosabb és nagyobb méretű volt a szántás-vetésnél, a temérdek szénát nem hordták be a faluba, hanem ősi gyakorlat szerint kint a *szállásokon* etették fel a jószággal. A szállások tehát *telettetők* voltak. A felnőtt férfinep egész télen át itt tanyázott, kerek kunyhókban. Az állatoknak rudakból karámot, ill. *aklot* rekesztettek. Benne állott a kerek jászol. Az akol végébe pedig állást, ill. *fészert* (fészter = féltető, máshol féhaj = félhajazat) csináltak. A széna, v. később takarmány egy részét a *hosszú fészter tetejére* rakták, más részét pedig a fészter külső oldalaihoz, v. esetleg külön boglyákba hordták.<sup>2</sup>

Ebben a meleg fészterben telet a jószág s élte föl a takarmányt, részben a fészter tetejéről is, mert a fészter tartalék takarmánytartó is volt egyben. Világos ebből, hogy ez a sárközi fészter egy külterjes állattartó nép kezdetleges istállója, melyből később, a külső telettetés megszűntével, nyári *gazdasági szín* lett.

Télen a fészternek csak az etetőakol felé eső oldala volt szabad, a többit mint mondtuk, berakták takarmánnyal. De

<sup>2</sup> A szénának cölöpös állványokra való felboglyázása nálunk is, Keleten is, sokféle szokásos, még száraz vidékeken is.

ezek az oldalak sem voltak nyitva, mint pld. a kirgiz állásé, hanem egy-, két- v. három oldalról nádkévékkel, nádfalakkal, sövénytablakkal stb. voltak betámoogatva. Ezek voltak tehát a fészker *falai*. Ezeket az *elmozdítható* táblákat később szilárd sövényfonás stb. váltotta fel.

A fejlődés menete tehát szemellátható: Eleinte nyitott állás, egyik oldalán az akoltérséggel közös rudakkal körülfogva, majd ebből a térségből kezdetben alacsony kerítéssel, majd elszedhető táblafalakkal védett hajléknak kiemelve. Ha primitív gazdasági épületeink között szétnézünk, azt látjuk, hogy azok falai rendszeresen silányabb anyagból (karókból, kórókból, nádból, paticsból, sövényből stb.) vannak, mint a lakóházaké, s hogy ezek a falak nem alulról rakott építmények, nem *szervezeti részek*, hanem az állás, v. fészek alatti tér egyszerű körül-támasztásai. A falak itt az oszlopok maguk. Előbb van, ill. volt tehát a tető, s csak azután a zárt falak. Ma ez a sorrend fordított, de a fonottfalú hajlékok esetében most is az a gyakorlat, hogy előbb emelik fel a tetőt, s csak azután fonják és sározzák be a falakat.

*Györffy* vizsgálódásaiból tudjuk, hogy a jószágteletettő szállások csak lassanként húzódnak be a legelőkről a falvakba, de sok helyen, elsősorban az Alföldön ma is nyoma maradt annak, hogy az istállók a belsőségeken kívül, néha jó távol, köröskörül a kertekben kaptak helyet, akárcsak a sárközi aklos fészerek. Ezeket az udvaroktól távoleső szállásokat a régiségben *ólak*-nak (török szó) mondták, s egyes vidékeken mondják ma is. Az *ól* pedig, épenúgy mint a karám, elsődlegesen kerítést jelent, vagyis semmi okunk sincs, hogy az oklevelekben legrégebben említett ólakat is, ne kerítéseknek, karámoknak, v. aklokknak tartsuk, melyeknek egyik végén primitív istálló, azaz állás, v. fészker is lehetett. Az *ól* név aztán később átment a fedeles-falás épületre is.

A kertekben lévő, körülkerített ólak, melyek nem egyebek, mint a legelőkről betelepített karámok, idővel a szérűkkel együtt bevonultak az udvarokba, eleinte persze különálló épületekként, de legkorábban nyilván ebben a primitív formában, tapasztatlan laza nád, v. cserénytábla falakkal, majd később tapasztott, szilárd, patics, sövény stb. fonással és csak ezután rakott falakkal és célszerűségi tekinteteből, föltehetőleg német hatás alatt, összeépülve a lakóházzal. Mai értelemben vett *istállókról*, amelyeknek építéséhez már a házépítés módját vették mintának, csak ettől kezdve szólhatunk, bár az istálló régi német kölesönszó nyelvünkben. (*Nyr.*: 1929.).

Állásokból való származásukat azonban most is elárulják azzal, hogy *padlásuk* éppenúgy *takarmánytartó*, mint volt valamikor az állások, sőt házak fedele (*Ért.*: 1930, 74.). Ez a szokás úgy látszik a székely csűrökben tetőzik, melyeknél a csűristálló hiúját, a padlásra épített fal által, a juhodályok falainak módjára, a rendesnél magasabbra emelik.<sup>3</sup>

Bátky Zsigmond.

## A magyar nép eredete.

(Kritikai tanulmány.)

Jelen tanulmányom megírására Németh Gyulának „A honfoglaló magyarság kialakulása“ c. könyve készített.\* Ez a könyv ugyanis hatalmas anyagra támaszkodik, rengeteg érdekes megállapítást, élelméjű következtetést tartalmaz, azonban végső eredménye már első olvasásra is teljesen elfogadhatatlannak látszott számomra. Németh Gyula szerint ugyanis a magyarság 8—9 török törzsnek egy finnugor törzsszel, helyesebben hordákból álló, minden szervezetet nélkülöző néptömeggel való egyesüléséből alakult ki. Ha a honfoglaló magyarság tényleg ilyen módon alakult volna ki, ebben az esetben a magyar nyelvnek el kellett volna tűnnie, annál is inkább, mert hiszen

<sup>3</sup> Az alföldi *mennyezetnélküli* (!) tüzelős ólak, v. óltanyák keletkezése — szerintünk — más volt (L. *Ért.*: 1929, 11 stb).

A régi istállóknak (s részben házaknak) nem volt padlásuk, helyesebben hiújuk, v. padlásterük, mert tetejük, éppen a széna felrakhatása miatt olyan lapos maradt, mint az ősi állásoknak. Elmaradt volgamenti török népeknél ez ma is így van. (L. pld.: *Heikel*: „Die Gebäude der Cere-missen“ etc. *ISFOu IV.*). A padlásépítés a házépítésről mehetett át az istállókra.

Az istállók keletkezésének általunk magyarázott módjára rámutat *Heikel* is. A középső-volgai ugorok tatár hatásokat eláruló melléképületei tárgyalásában, ahol ilyen csűr és istálló-állások általánosak. A fészerszerű állások neve itt *szaraj*, de ugyancsak így hívják a cölöpökön álló, istálló tetején lévő szénáscsűrűt, és a vele egyértékű istálló szénapadlást is. Ez a *szaraj*, az istálló feletti szénapadlás megjelölésére nemcsak a nagyoroszok közé hatott el („Zschr. f. oest. Volkskunde 1913, 83“), hanem átment a karéliei finnekhez is. (*Heikel*: 295, XXVI). A *szaraj*-háztípus különben (földszinten istálló, emeleten lakóház) Perzsiában, Törökországban, a Balkán egy részében is általános. Idetartozik az északi orosz „emeletes ház“ is. Az eredetileg karám, azaz *kerítés* jelentésű török *csulán* szó pedig egyenesen a déli nagyorosz házba került be, a lakóhelyiségtől deszkafallal, v. függönnyel elrekesztett, női szoborész megjelölésére. Igen tanulságos kultúr-dokumentumok ezek.

\* Németh Gyula könyvét behatóan ismertette Bibó István (N. Ny. III. 11—38) és Zichy István gróf (Száz. LXV. 177—185).